



№ 35 (2024) С. 194–205  
National Academy of Fine Arts and Architecture  
Collection of Scholarly Works  
«Ukrainian Academy of Art»  
ISSN 2411–3035  
Website: <http://naoma-science.kiev.ua>

УДК 7.072.3(477)"1917/1934"  
ORCID ID: 0000-0002-0056-766X  
DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2024-35-21>

**Олена Озірна**

аспірантка  
кафедри теорії та історії мистецтва  
Національна академія образотворчого  
мистецтва і архітектури  
[olena.ozirna@naoma.edu.ua](mailto:olena.ozirna@naoma.edu.ua)

Науковий керівник – **О. Гомирева**, кандидатка мистецтвознавства  
Національна академія образотворчого  
мистецтва і архітектури

## ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА У 1917–1934 РОКАХ: ВІД УНР ДО УСРР

**Анотація.** *Мета статті* – визначення напрямків дослідження історії українського мистецтва у 1917–1934 роках; аналіз змін у дослідницьких концепціях та вивчення впливу соціально-економічних теорій на мистецтвознавство цього періоду. **Методи дослідження.** На основі аналізу джерел застосовано історико-критичний метод, проаналізовано історичний контекст, в якому розвивалося українське мистецтвознавство, та вплив зовнішніх факторів на цей процес, а також застосовано порівняльний метод до досліджень історії мистецтва України та інших країн Центральної Європи. **Результати.** Виявлено спільні тенденції у тематиці досліджень національного мистецтва в Україні та країнах Центральної Європи. Досліджено інституційні зміни в українському мистецтвознавстві 1917–1934 років. З'ясовано шляхи просування соціально-економічних теорій в українське мистецтвознавство. **Висновки.** На початку ХХ століття в українському мистецтвознавстві домінували тенденції пошуку національного стилю та національної школи – загальні для Центральної Європи. Після захоплення влади в Україні більшовиками відбулися кардинальні зміни в пріоритетах й методиці дослідження історії мистецтва. Радянська влада висунула свою концепцію розвитку мистецтва, дотримання якої було примусовим. Важливу роль у цьому процесі відіграли також інституційні зміни, які відбулися в науці УСРР. Через реформування, злиття і скорочення мистецтвознавчих установ, влада домоглася втрати суб'єктності та маргіналізації українського мистецтвознавства. Від керівництва були усунені, або й репресовані, провідні мистецтвознавці. Все це дало змогу швидко змінити науковий дискурс, впровадивши угодні владі цілі й завдання. Розуміння процесів, які відбувалися у перші десятиліття радянської влади, дає нам змогу неупереджено сприймати наукову спадщину, зрозуміти причини вилучення з наукового обігу багатьох творів та з'ясувати до яких викривлень у сприйнятті історії українського мистецтвознавства це призвело.

**Ключові слова:** історія українського мистецтва, мистецтвознавство, націєтворення, марксистське мистецтвознавство, вульгарна соціологія, ВУАН, Науково-дослідна кафедра мистецтвознавства.

Olena Ozirna

Postgraduate Student

Department of Art Theory and History

National Academy of Fine Arts and Architecture

olena.ozirna@naoma.edu.ua

Academic supervisor – O. Gomyreva, PhD in Art History

National Academy of Fine Arts and Architecture

**PROBLEMS OF RESEARCHING THE HISTORY OF UKRAINIAN ART IN 1917–1934  
FROM THE UKRAINIAN PEOPLE’S REPUBLIC TO THE UKRAINIAN SSR**

**Abstract.** *The objective of this study is to ascertain the trajectory of the history of Ukrainian art between 1917 and 1934. In addition, autor seeks to examine the impact of socio-economic theories on the art history of this period. Research Methods.* Based on the analysis of sources, the author applies the historical-critical method, analyses the historical context in which Ukrainian art history developed and the influence of external factors on this process, and applies the comparative method to studies of the history of art in Ukraine and other Central European countries. **Results.** This study examines the institutional changes that occurred in Ukrainian art history between 1917 and 1934. It compares the topics of research on national art in Ukraine with those of other countries in Central Europe. It also reveals the ways in which socio-economic theories have been promoted in Ukrainian art history. **Conclusions.** A tendency to search for a national style and a national school, common to Central Europe, dominated Ukrainian art history in the early twentieth century. However, during the 1920s and 1930s, there were dramatic changes in the priorities and methods of researching art history. The state put forward its own concept of art development and sought to introduce it into research by force. The institutional changes that occurred withing science and humanitarian research of the Ukrainian SSR also played an important role in this process. By reforming, merging, and downsizing art historical institutions, in particular, the authorities achieved the loss of subjectivity and marginalisation of Ukrainian art history. Leading art historians were removed from their position or even repressed. All this allowed for a rapid and forceful change in the scientific discourse and the setting of new goals and objectives.

*An understanding of the processes that occurred during the first decades of Soviet rule will allow us to evaluate the scientific heritage, and sometimes the lack of it. Additionally, it will enable us to comprehend the reasons behind the withdrawal of numerous works from scientific circulation and the distortions in the perception of the history of Ukrainian art history that this has caused.*

**Key words:** history of Ukrainian art, art history, nation-building, Marxist art history, vulgar sociology, All-Ukrainian Academy of Sciences (VUAN), research department of art history, department of history of Ukrainian art.

**Постановка проблеми.** Вивчення досліджень історії українського мистецтва першої третини ХХ століття, як окремої галузі мистецтвознавства часто обмежується історіографією та біографічними розвідками, а, відповідно, причини катастрофічних репресій та їхні наслідки для наступних поколінь розкриті недостатньо. Важливо простежити як розвивалася наука про історію мистецтва до втручання радянської влади, і що змінилося після цього. Чітке розуміння вимог, висунутих радянською владою до науковців, а також їхній вплив на дослідження історії українського мистецтва допоможе критичніше оцінити радянську наукову спадщину.

Стаття обмежується лише історією українського мистецтва, адже процеси, які відбувалися в художній критиці варто розглядати окремо.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.**

З часу відновлення незалежності почалося активне повернення до наукового обігу імен репресованих мистецтвознавців. Український

історик, джерелознавець, доктор історичних наук С. Білокін, зробив вагомий внесок у цю справу. Йдеться про численні його статті, присвячені окремим особистостям, розділ «Історіографія мистецтвознавства» у книзі «Великий терор», працю «Нові студії з історії більшовизму», де мовиться про знищені долі, архіви і пам’ятки.

Важливими і змістовними є дослідження І. Ходак про окремих мистецтвознавців, про установи, зокрема, Науково-дослідну кафедру мистецтвознавства та кафедру всесвітнього мистецтвознавства ВУАН та інші.

Харківську школу мистецтвознавства досліджували такі науковці, як С. Побожій, Л. Соколюк, С. Іваненко, Р. Філіппенко. Київську мистецтвознавчу школу досліджували О. Сторчай, А. Бонь, М. Січка та інші.

В одній з останніх публікацій «Українське мистецтвознавство ХХ століття: шляхи розвитку й основна проблематика досліджень» [1]

(автор Ю. Бабунич) подано огляд мистецтвознавства на всій території України та частково приділено увагу 1920-м рокам, проте стаття містить узагальнену інформацію, скажімо, не проаналізовано, а лише частково згадано у хронологічній таблиці діяльність істориків мистецтва: О. Новицького, Д. Щербаківського, Ф. Ернста, М. Макаренка та інших, які плідно працювали в цей період.

**Мета статті** – визначити напрямки розвитку історії українського мистецтва у 1917–1934 роках, а також проаналізувати зміни у дослідницьких концепціях та вплив соціально-економічних теорій на мистецтвознавство цього періоду.

**Виклад основного матеріалу.** Водночас зі становленням вітчизняного мистецтвознавства як окремої науки, перед науковцями постало питання визначення ознак і меж національного мистецтва. Подібні дослідження не були унікальними. З самого початку становлення історії мистецтва як окремої науки, дослідники оперували поняттями національних стилів – німецького, французького, італійського, англійського. Такі стилі не завжди збігалися з державними кордонами середини XIX століття. Дослідження національного мистецтва «державних та «бездержавних» націй відбувалося під різними кутами і в різний час. Проте «малі нації» у другій половині XIX – початку XX століття обстоювали свою національну ідентичність передусім у царині культури, а, відповідно, історики мистецтва досліджували власні національні школи і стилі [2].

Надзвичайно докладно і переконливо цей період в українському мистецтвознавстві досліджують І. Удріс та Є. Антонович у монографії «Українське мистецтвознавство кінця XIX – початку XX століття: дослідження національних форм вітчизняного образотворчого мистецтва» [3]. Проаналізувавши чималий об'єм тогочасних публікацій вони зауважують, що «У фахових публікаціях термін спочатку по різному звучав у центральній частині та в Західній Україні. Зокрема, на землях у складі російської імперії до відміни заборони на українську мову і навіть пізніше в російськомовних статтях використовували словосполучення «південно-руський стиль» [3, с. 233]. Але згодом, коли вирішення поставленого завдання набирає широкого масштабу, в мистецтвознавчій літературі переважає визначення «український стиль». Автори обмежують своє дослідження початком 1920-х років, і це логічно, адже в середині 1920-х дослідження українського мистецтва змінює свій напрямок [3].

Дослідження власної культурної спадщини завжди було актуальним для державних націй і було частиною державної політики – створення музеїв, галерей, фінансування досліджень тощо. Для недержавних націй такі дослідження, відповідно, не мали офіційної підтримки, заперечувалися, або ж заборонялися. Упереджене ставлення до українських мистецтвознавців було і в Російській імперії, і в Радянському Союзі, але це тема окремого дослідження.

Для нашої теми важливо наголосити, що пошуки національного стилю, школи, традицій, чи форм були притаманні мистецтвознавству досліджуваного нами періоду. Аналогічні процеси відбувалися і в країнах Східної Європи. Так, чеська науковиця М. Філіпова (Marta Filipová) характеризує цей процес у Чехії: «...історія мистецтва та ширші теорії чеської національної ідентичності мали взаємний вплив на їхній розвиток; з одного боку, націоналістичні ідеології в різних політичних середовищах стимулювали і спрямовували хід мистецтвознавчих досліджень у пошуках національної чеської мистецької традиції. З іншого боку, історія мистецтва надала низку матеріальних пам'яток і артефактів, за допомогою яких націоналістичні ідеологи могли зробити видимими відчуття національного минулого і національної ідентичності» [4, с. 9]. Про завдання, які постали перед польськими істориками мистецтва, пише професор А. Лабуда (Adam Labuda): «...на порядку денному стояла також проблема написання наукового огляду польського мистецтва, а також світового мистецтва. Такий огляд розглядався як тест на якість наукової роботи, яка могла б сприяти легітимізації державності також через реконструкцію та репрезентацію мистецької спадщини країни» [5, с. 66].

Після Першої світової війни на політичній мапі Європи постали нові держави, зокрема й Україна. Наша держава разом з незалежністю отримала власні державні інституції.

9 липня 1918 року, у Києві, на засіданні, присвяченому початку діяльності комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук, міністр народної освіти і мистецтва Української Держави М. Василенко наголошував: «Ненормальні умови і підозріле відношення до української науки, в яких вона розвивалась, утворили те, що Україна мало досліджена. Історію України, історію українського мистецтва, мову, письменство, природні багатства, народне життя, статистику, географію, етнографію, почасти тільки

почали студіювати, почасти мають вони такі вади, що потрібні виняткові потуги, аби заповнити перепуски. Час іде, і потрібно поспішати налагодити наукове життя на Україні» [6, с. 72].

У першому статуті Української академії наук було передбачено, що «Катедри історії мистецтв на історично-філологічному відділі Академії наук повинні обіймати три поділи: 1) історію українського мистецтва, 2) грецько-римське мистецтво і 3) візантійське та східне мистецтво» [7, с. 122]. Так вперше дослідження українського мистецтва виходить на науковий рівень та закріплюється інституційно. Війна і швидкі зміни урядів завадили виконанню завдань, які постали перед українськими науковцями. Попри те інституції були створені і почали працювати.

На жаль, незалежна Україна не змогла захистити себе й була захоплена більшовиками. За багатьма ознаками це була гібридна агресія. Українська Народна Республіка Рад робітничих, селянських, солдатських і козацьких депутатів, підтримувана російськими військами, лише удавала легітимну українську владу, наступницю УНР. Багато установ, створених за часів незалежності, продовжували працювати і під владою більшовиків, поступово зазнаючи владного впливу й реформуючись. Однак академічні установи, визнані більшовиками, на початку продовжували працювати суто на ентузіазмі науковців, майже без державного фінансування.

У перші роки радянської влади відбувалося реформування насамперед системи освіти. Більшовики закривали університети, на їхній базі створювали інститути народної освіти, де основну увагу приділяли педагогіці. Адже головна мета реформи освіти – виховання у марксистському дусі «нової людини».

Українські академіки намагалися домовитись з новою владою та продовжували розбудову Української академії наук. У галузі мистецтвознавства, через брак ресурсів, спочатку було організовано загальну кафедру мистецтва на чолі з академіком Ф. Шмітом (обраний на спільному зібранні УАН 13 червня 1921), а також Кабінет мистецтв, який мав «...стати лабораторією, де могли б працювати всі, хто цікавиться питаннями мистецтва» [8, с. 304]. Через рік, 26 червня 1922 року, за поданням Ф. Шміта на посаду штатного дійсного академіка (кафедра історії українського мистецтва) було обрано О. Новицького [9, с. 487].

Крім новостворених установ, в Київському університеті Св. Володимира – згодом

Київському інституті народної освіти (КІНО) – також продовжувала працювати кафедра мистецтвознавства, започаткована ще до революції, де Г. Павлуцький читав лекції з історії мистецтва аж до відходу у вічність. Проте, нами не віднайдено достовірної інформації щодо офіційного статусу, який мала ця кафедра на етапі реформування вищої освіти.

1922 року відбулася перша спроба припинення діяльності Української академії наук, проте обійшлося лише суттєвим скороченням штату. Натомість Наркомосвіти створив паралельні структури – науково-дослідні кафедри. Науково-дослідчу кафедру мистецтвознавства (саме так вона називалася у тогочасних документах) «...було створено за розпорядженням Головпрофосвіти 1922 року в Києві. Згідно з «Положенням про науково-дослідні кафедри УСРР» завдання цієї установи, як і решти аналогічних кафедр, полягало в розробці під керівництвом найвидатніших учених наукових проблем, підготовці до наукової та педагогічної діяльності осіб, які виявили бажання займатися такою працею, мали необхідні знання й обладнання» [10, с. 110]. Так постала ще одна установа, яка займалася історією мистецтва – НДКМ (Науково-дослідча кафедра мистецтвознавства), яку також очолив академік Ф. Шміт. На думку академіка А. Кримського: «...перевагу треба оддати безперечно акад. Шмітові, бо він, побіч своїх спеціальних, усім Європі відомих, праць про візантійське і давнь-руське мистецтво, разом з тим являється і загальним далекоглядним теоретиком мистецтва, а це для керівника річ абсолютно немінуча» [11].

На цьому етапі влада втручалася переважно у художню критику. З історією мистецтва було складніше, бо, як зауважує у 1923 році А. Луначарський: «Ми ще не дійшли до того моменту, коли можна було б вимагати від усіх суто марксистського підходу до історії мистецтва. Для того, щоб підійти до цього явища марксистським шляхом, треба бути, по-перше, марксистом, а по-друге, фахівцем у цьому питанні. Таких людей в Росії 3–4, а в Європі не більше десятка» [12, с. 61].

Тому радянська влада закликала до створення «марксистського мистецтвознавства», яке, за тодішньою термінологією, називалося «соціологією мистецтва». Над цим питанням працювали цілі установи в РРФСР. У пресі розгорнулося жваве обговорення нових концепцій. Процес теоретичних пошуків тривав до 1929 року, поки наркомом освіти був А. Луначарський.

Певні розробки «класового підходу» до історії мистецтва вже були на той час і в Україні. Український філософ і публіцист В. Левинський у книзі «Мистецтво і соціалізм» (1920) розглядав історію мистецтва, що базувалася на класовій теорії, підводячи під неї виведені Гегелем «...три головні форми або ступні мистецтва: символічний, клясичний і романтичний, які відповідають розвиткові історії світа і розвиткові свободи» [13, с. 8].

Проте українські мистецтвознавці ставили перед собою інші завдання. Насамперед йшлося про обстеження, опис і класифікацію культурної спадщини. Так, у «Звідомленні про діяльність Всеукраїнської академії наук за 1921 р.» повідомляється про діяльність Софійської комісії, яка має «науково обслідувати київський собор св. Софії XI в. з погляду мистецького, археологічного, історичного» [14, с. 304]. М. Макаренко (директор Музею мистецтв імені Б. та В. Ханенків) займався поверненням значної частини колекції з Москви, куди вона була вивезена під час евакуації 1915 року.

Згідно із «Звідомленням Української академії наук у Києві за 1924 рік» «Кабінет мистецтва з відділом дитячої творчості при йому, під керівництвом акад. Ф. Шміта, з 1 штатним співробітником, розробляв питання теорії та соціології мистецтва, виробивши, між іншим, точні програми та методи дослідчої мистецької роботи та провадячи лекції й планові курси як із загального мистецтва, так і прикладні (художнього виховання та мистецької педології)» [15, с. 93]. А «Катедра українського мистецтва, під головуванням акад. О.[П.] Новицького, влаштувала в минулому році власний Кабінет українського мистецтва з колекцій колишнього Наукового товариства, заінвентаризувала його і поповняє новими експонатами. В тісному контакті з Катедрою працює й Секція мистецтва, головним чином у сфері дослідження художніх цінностей, вилучених із церков та молитовних домів на Україні. Музей діячів України при Секції провадить тепер енергійну інвентаризацію зібраного майна: минулого року зареєстровано 1708 експонатів» [15, с. 94].

Хоча Ф. Шміт, який очолив Науково-дослідну кафедру мистецтвознавства запланував для неї і розробку теоретичних питань, і охорону пам'яток; кафедра займалася переважно підготовкою молодого покоління науковців. На її базі діяв Київський археологічний інститут, але у серпні 1924 року його було

ліквідовано за звинуваченням у спробі «реставрувати старий тип університету» [16].

Наприкінці 1924 року академік Ф. Шміт поїхав до Ленінграду, щоб очолити Інститут історії мистецтва, замінивши на посаді засновника інституту В. Зубова. На новому місці Ф. Шміт намагався балансувати між вимогами влади й наукою. Він педантично систематизував і класифікував історію мистецтва, але ніяк не міг знайти формулу, яка б повністю відповідала марксистській теорії, бо насправді завдання полягало не пошуках такої формули, а в припасуванні історії мистецтва до вже готової класової теорії.

Для марксистської художньої критики важливу роль зіграв «Пролеткульт», заснований на ідеях російського філософа-марксиста О. Богданова. З 1917 року Пролеткульт діяв і в Україні. Цікаво, що переклад книги О. Богданова «Мистецтво й робітничий клас» вийшов українською вже у 1921 році. Проте автор лише побіжно торкався історії мистецтва.

Загалом, у 1920-х роках в РРФСР активно розробляли теорії «марксистського мистецтвознавства», заперечуючи «ідеалістично-формалістичні» теорії мистецтва. А. Михайлов (Алексей Михайлов) так визначав «застарілий» підхід до дослідження мистецтва: «...мистецтвознавець має начебто володіти особливою сприйнятливістю до “таємниць” мистецтва. Наукове пізнання мистецтва, як суспільно значущої величини, замінюється, відтак, частогусто “знавством” та дилетантизмом, вироки яких сприймаються *a priori*. Вони не можуть бути проконтрольовані, оскільки в основу їх кладуть суб'єктивне сприйняття, єдиним аргументом правильності якого є витончений “смак”, який безперервно вправляється у розумінні художньої форми» [17]. Цьому підходу протиставлялася нова марксистська теорія мистецтва, визнаними теоретиками якої на той час вважалися Г. Плеханов, В. Фріче та А. Луначарський. Саме їхні тексти беззаперечно сприймали і цитували послідовники. Г. Плеханов почав розробку цієї теорії, наголошуючи на утилітарній ролі мистецтва та його залежності від «економічно-класової динаміки». В. Фріче, крім написання власних текстів, активно займався «вихованням» молодих мистецтвознавців. А. Луначарський писав теоретичні статті та здійснював загальне керівництво як нарком освіти.

Вже у наступному десятилітті більшість теорій 1920-х років було названо «вulgарною соціологією». Цим терміном таврували ледь не

все в історії та мистецтвознавстві, що заперечувалося з офіційної точки зору.

В середині 1920-х років, коли вже були закладені певні основи марксистської теорії мистецтва, почалося поширення і просування цих ідей. На сторінках періодичних видань активно обговорювали проблеми історії та теорії мистецтва. Серед основних тем – заміна епох класовими формаціями, питання співвідношення форми та змісту, визначення діалектики (теза – антитеза – синтез) тощо.

В журналах регулярно з'являлися критичні розбори книг і статей різних авторів, де В. Фріче виправляв їхні теоретичні помилки. Так він критикував Ф. Шміта: «Уявлення автора про діалектику, щоправда, дещо своєрідне. Основним “законом” діалектики він чомусь вважає “закон періодичності”» [18, с. 13]. Він вказував, що його соціологія мистецтва «...впливає не зі зростання продуктивних сил і не з виробничих відносин, а з “кількості об'єднаних у колективах різного порядку осіб”», але хвалив за прагнення «...відійти від формально-іманентної концепції діалектики розвитку мистецтва і мислити її, як соціально-обумовлену» [19, с. 14].

У 1920-ті роки минулого століття усталився певний канон написання досліджень з історії та теорії мистецтва (і не тільки), де, як магічне заклинання, текст мав починатися з посилання на класиків марксизму, навіть, якщо в їхніх працях мистецтву було присвячено лише кілька фраз. Проте, як зауважував у 1927 році А. Михайлов, «...питання про ідеологію взагалі настільки розроблене в класичних працях Маркса й Енгельса, що теоретик мистецтва зобов'язаний був відштовхуватися від них у своїх дослідженнях» [20]. Згідно з політичною кон'юнктурою, до списку авторів, від яких треба «відштовхуватися» додавали нові імена, зокрема обов'язковою стала згадка про Леніна. Проте у 1920-ті роки ще тривала полеміка, а у статтях ще згадувалися імена авторів з інших політичних таборів і, попри тиск, продовжувався науковий процес.

1920-ті роки в Україні відзначалися активною дискусією в художній критиці довкола пролетарського мистецтва, ролі мистецтва у суспільстві тощо. В дослідженні історії українського мистецтва головним завданням залишався пошук, опис та систематизація предметів мистецтва. Українські історики мистецтва намагалися надолужити втрачений у минулому час.

У статті «Здобутки українського мистецтвознавства за десятиріччя після жовтневої

революції» (1927) академік О. Новицький акцентував на важливості дослідження та охорони пам'яток культури. Головним завданням Науково-дослідної кафедри він вважав підготовку молодих наукових працівників. Також він перелічував у статті здійснені і не здійснені (через брак коштів) видання, зокрема «Українське Народне Мистецтво» у 12 випусках (за редакцією В. Кричевського), яке так і не видали. Далі О. Новицький аналізував різні погляди мистецтвознавців на українське мистецтво: одні історики мистецтва вважали, що всі європейські культури переживали схожі періоди, та утворювали спільні європейські стилі (Д. Антонович, М. Голубець); інші ж вважали, що культурні течії свого часу поділилися на два напрямки – візантійський і римський (В. Залозецький). Характерно, що у цій статті О. Новицький аналізує наукові погляди закордонних авторів, зосередившись на проблемі періодизації стилів у мистецтві, а не на класових формаціях. Важливо, що на момент написання статті, всі українські мистецтвознавці розглядалися в одному науковому полі, і до них ще не застосовували негативних епітетів, характерних для наступних періодів [21].

Але згодом класовий підхід таки з'являється в дослідженнях українських мистецтвознавців. Так, у надрукованому в 1929 році провіднику по виставці «Українське малярство XVII–XX сторіччя» за редакцією Ф. Ернста, була здійснена спроба прив'язати періодизацію мистецтва до «економічних й соціально-політичних обставин» [22]. Проте загалом у тексті досліджується українське мистецтво, як у контексті національної школи, так і взаємних впливів інших національних шкіл. На думку Ф. Ернста, українські майстри у XVIII ст. «...засновують цілі школи й провадять навчання в малярстві, засновують цілі нові напрямки в російському мистецтві й стають найвидатнішими майстрами тодішньої Росії» [23, с. 39].

Спочатку марксистській підхід намагалися застосувати у галузі освіти. У доповідній записці до НКО (1923 р.) В. Язловський, який підписується ректором Інституту мистецтв у Києві пише: «Навчальний план сам по собі вкрай незлагоджений і не проіннятий марксистською єдністю, наприклад, по-старому розподілені предмети Історії мистецтва на: Історію Архітектури, Скульптури та Живопису, а не за епохами, як того вимагає соціологічний підхід» [24]. Крім цієї доповідної, про В. Язловського відомо лише, що він навчався у Київському археологічному інституті (КАІ)

тоді ж, коли була написана ця доповідна. В КАІ він робив доповіді на такі теми: «До бібліографії про Левицького» й «Композиційні мотиви творчості Левицького», «Пам'ятник Іпсіланті роботи Канови в Києві» та «Вельфлін як істолкователь мистецтва» [25], які зовсім не давали підстав вважати його ідейним марксистом.

У наступні роки утиски українських наукових установ з боку центральної влади поєднуються з «торпедуванням» науковців у пресі. В галузі мистецтвознавства цими нападами займався Є. Холостенко. Ми не схильні приписувати йому значну суб'єктність у цьому, швидше, він був зручним і агресивним рупором влади, який просував саме владні наративи.

Є. Холостенко так згадував про зустріч з мистецтвознавцями: «Коли я прийшов до О. Новицького, Новицький перечитував мою статтю в “На літературном посту” “Про ідеалістів з української академії і мистецької критики”, де мовилася мова й про його так звані “праці”, про махровий націоналізм і антинауковий мотлох. Певна річ, мої спроби далі вчитися скінчилися через це надзвичайно сумно. Зроблений мені “іспит” у кафедрі мистецтвознавства ВУАН під головуванням Новицького (в якому взяли участь Ернст, Гіларов, Козловська, Заклинський і ін.), звичайно, обернувся на своєрідну демонстрацію й на цілком виключне глузування. Справа скінчилася для мене, зрозуміло, надзвичайно сумно, і мені було заявлено тоді в цій кафедрі, що з вашим марксизмом робити тут нічого» [26, с. 81].

Показовою є також його стаття «“Музейные” искусствovedы Украины», надрукована у 1930-му році, де він використовує можливість помститися ненависному професорові Ф. Ернсту: «...якщо в поясненні історії розвитку мистецтва кінця ХІХ століття Ернст робить спробу підкріпити його хоч якоюсь “соціологічною” розмовою про “процес соціальної еволюції”, то навіть цих натяків абсолютно немає в останньому відповідальному розділі, який охоплює мистецтво післяреволюційного періоду. Аналіз конкретно класового характеру окремих течій цілком замінюється формалістсько-ідеалістичним тлумаченням. Питання вичерпується довільним констатуванням низки напрямків, за якими і проводиться сортування сучасних українських художників. Аналіз та історія розвитку післяжовтневого мистецтва на Україні, які тут даються Ернстом, це справді “історія для моєї бабусі”» [27, с. 84]. Зрештою, висновок, який робить мистецтвознавець-аматор, стає виразом українському мистецтвознавству:

«Реакційні та дрібнобуржуазні течії в галузі мистецтвознавства на Україні виявляють значну активність, прикриваючись різноманітними “високими” академічними установами. Зокрема українські музеї, особливо кафедра мистецтвознавства УАН, довгий час займалися збиранням у своїх стінах усіх антимарксистських сил. Тому наша активність на цій ділянці класової ідеологічної боротьби має бути посилена» [28, с. 86].

На цьому етапі почалися не просто утиски, а буквально згортання мистецтвознавчої науки в Україні.

Спочатку перед мистецтвознавцями були поставлені нові завдання. У «Пояснювальній записці до перспективного п'ятирічного плану другого, соціально-економічного, відділу ВУАН» вказувалося, що: «Проблеми українського мистецтвознавства в марксо-ленінському освітленні опрацює Кабінет українського мистецтва, що дасть енциклопедію української архітектури та вивчить народню художню промисловість. Масове революційне мистецтво досліджуватиме спеціальна комісія, спеціальна ж комісія розроблятиме питання дитячої творчості» [29, с. 131].

Разом з посиленням репресій, радянська влада почала активно втручатися в науку. У 1928 р. Політбюро ЦК КП(б)У взяло на контроль ВУАН. «Перші серйозні структурні зміни відбулися після виборів 29 червня 1929 р. дійсних членів ВУАН. Підготовкою до виборів, визначенням кількісного та якісного складу кандидатів у дійсні члени займалася Партійна комісія Політбюро ЦК КП(б)У» [30, с. 7]. До керівництва ВУАН ввели представників наукових, громадських та робітничих організацій. Замість Управи було засновано Президію Академії.

Якщо раніше провідним вважався Перший Історично-філологічний відділ, то тепер пріоритетними стали технічні науки. З 1929 року почали ліквідувати більшість підрозділів історично-філологічного відділу. Керівництво ВУАН до останнього чинило спротив головній зміні у структурі, якої вимагала влада — з трьох відділів зробити два, об'єднавши Перший Історично-філологічний та Третій Соціально-економічний відділи. Сутність цього об'єднання полягала у прагненні підпорядкувати всі гуманітарні науки соціально-економічним, тобто марксизму. І в 1931 році це вдалося. Водночас із загальними змінами відбувалися зміни внутрішньої структури ВУАН, наукові установи на цьому етапі групувалися у цикли.

У 1930 році мистецький цикл містив:

«Катедру історії українського мистецтва ([О. П.] Новицький). При ній: 1) ВУАК [Всеукраинский археологический комитет]. 2) Археологічний музей. 3) Театральний музей. 4) Музей діячів науки та мистецтва України.

Катедру загального мистецтва ([Ф. І.] Шміт). При ній: 1) Кабінет масового революційного мистецтва. 2) Кабінет дитячої творчості» [31, с. 67].

Навесні 1930 року відбувся сфабрикований судовий процес СВУ (Спілка визволення України), який став обґрунтуванням репресій української інтелігенції та формальною підставою подальшого погрому ВУАН.

У 1930 році було ліквідовано Науково-дослідну кафедру мистецтвознавства у Києві та її секцію в Харкові, приєднавши їх до відповідних музеїв [32, с. 51]. Харківські мистецтвознавці отримали можливість продовжувати розпочаті дослідження в Українському науково-дослідному інституті матеріальної культури. «Проте вже 1932 року тематику обмежили рецензуванням картинно-плакатної продукції (цього вимагала постанова Центрального комітету ВКП(б)), вивченням будівництва соціалістичних міст і художнього оформлення побуту, революційних свят, перебудови музейної галузі на службі соціалістичного будівництва, теоретичним розробленням проблеми «Мистецтво й класова боротьба»» [33, с. 189].

У 1931 році у складі II Соціально-економічного відділу, кафедра українського мистецтва та кафедра загального мистецтва знаходилися вже у мультидисциплінарному циклі літератури, мови, мистецтва.

Зміни у структурі супроводжувалися «чистками» – привселюдними, схожими на судові процеси, виставами, де комісія перед сторонньою публікою розглядала особисте життя та походження співробітників Академії.

1932 року на Засідання партчастини Президії ВУАН вирішили «...вважати за потрібне у зв'язку з реорганізацією наукової роботи ВУАН мати у складі II Відділу ВУАНУ» окремі інститути, зокрема науковою базою кафедр Історії українського мистецтва та Загального мистецтва мав стати Інститут історії матеріальної культури [34, с. 320]. Але, зрештою, у 1934 році структура ВУАН знову змінилася. Були ліквідовані два відділи, а натомість створені окремі галузеві інститути і комісії. Кафедра українського мистецтва мала увійти до складу Комісії літератури

і мистецтва при Президії ВУАН, остаточно втративши свою суб'єктність. «В січні 1934 р. мистецтвознавчі кафедри, кабінети і комісії в системі АН УСРР були ліквідовані, після чого основними мистецтвознавчими осередками стали музеї» [35, с. 393].

Результатом таких інституційних змін стало згорання незалежних мистецтвознавчих досліджень, повне підпорядкування їх соціально-економічному дискурсу та, зрештою, фактична заборона на цьому етапі досліджень історії українського мистецтва в УСРР.

**Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження.** На початку ХХ століття в центрі уваги дослідників українського мистецтва були національні стилі, школа та традиції, і це відповідало загальним тенденціям у мистецтвознавстві країн Центральної та Східної Європи того часу.

Створення незалежної держави дало змогу вивести дослідження історії українського мистецтва на науковий рівень. Головним завданням, яке стояло перед науковцями, було заповнення лакун у знаннях про українське мистецтво. Більшовики не змогли одразу згорнути ці дослідження з огляду на політичну та економічну ситуацію. Водночас, нова влада вимагала від науковців створення нової, марксистської теорії мистецтва, над якою працювали переважно науковці у РРФСР. Наукові дослідження в Україні у 1920-ті роки продовжувалися, попри відсутність фінансування і критику, дотримуючись вектора націєтворення, хоча з часом зазнавали впливів соціально-економічних теорій.

З посиленням радянської влади на межі 1930-х років, агресивна, проте відкрита дискусія перейшла в репресії і цькування. В науці УСРР відбулися значні інституційні зміни. Реформуванням, злиттям і скороченням мистецтвознавчих установ радянська влада досягла втрати суб'єктності та маргіналізації українського мистецтвознавства. Від керівництва був усунений О. Новицький, репресовані М. Макаренко, Ф. Ернст, В. Зуммер, Н. Коцюбинська та інші мистецтвознавці. Змінився науковий дискурс та були призначені нові цілі й завдання для українського мистецтвознавства.

Розуміння трансформації досліджень історії мистецтва України в період 1917–1934-х років дає змогу краще зрозуміти наступні періоди і написати їхню історію, вписану в контекст не тільки пострадянських країн, але й країн Центральної Європи.



## Список використаних джерел

1. Бабунич Ю. Українське мистецтвознавство ХХ століття: шляхи розвитку й основна проблематика досліджень. *Вісник Львівської національної академії мистецтв* 2023. Вип. № 51. С. 4-14. DOI: 10.37131/2524-0943-2023-51-1 (дата звернення: 16.02.2024).
2. Rampley M. The Construction of National Art Histories and the ‘New’ Europe. *Art History and Visual Studies in Europe. Leiden, The Netherlands* : BRILL, 2012. P. 231–246. URL: [https://doi.org/10.1163/9789004231702\\_017](https://doi.org/10.1163/9789004231702_017) (дата звернення: 24.02.2024).
3. Антонович Є., Удріс І. Українське мистецтвознавство кінця ХІХ – початку ХХ століття: дослідження національних форм вітчизняного образотворчого мистецтва : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2015. 300 с.
4. Filipova M. The construction of national identity in the historiography of Czech art. Glasgow : University of Glasgow, 2009.
5. Labuda A.S. “A History of Polish Art” by Michał Walicki and Juliusz Starzyński in Poland between the World Wars. The West, Poland, the East. *Artium Quaestiones*. 2019. № 30. P. 65–91.
6. З промови міністра народної освіти і мистецтва Української Держави М. П. Василенка на засіданні, присвяченому початку діяльності комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. *Історія Академії наук України, 1918–1923 : документи і матеріали* / АН України, Інститут української археографії, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського ; упоряд.: В. Г. Шмельов [та ін.] ; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) [та ін.] . Київ : Наукова думка, 1993. С. 71-72.
7. Із пояснювальної записки Д. І. Багалія, А. Ю. Кримського, Г. Г. Павлуцького, Є. К. Тимченка до комісії для вироблення законопроекту про організацію Історично-філологічного відділу УАН. *Історія Академії наук України, 1918–1923 : документи і матеріали* / АН України, Інститут української археографії, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського ; упоряд.: В. Г. Шмельов [та ін.] ; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) [та ін.] . Київ : Наукова думка, 1993. С. 116-126.
8. Звідомлення про діяльність Всеукраїнської Академії наук за 1921 р. *Історія Академії наук України, 1918–1923 : документи і матеріали* / АН України, Інститут української археографії, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського ; упоряд.: В. Г. Шмельов [та ін.] ; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) [та ін.] . Київ : Наукова думка, 1993. С. 195-313.
9. Протокол № 144 Спільного зібрання [Ради] ВУАН від 26 червня 1922 р. *Історія Академії наук України, 1918–1923 : документи і матеріали* / АН України, Інститут української археографії, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського ; упоряд.: В. Г. Шмельов [та ін.] ; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) [та ін.] . Київ : Наукова думка, 1993. С. 487.
10. Ходак І. Науково-дослідна кафедра мистецтвознавства: початковий етап діяльності (1922–1924). *Студії мистецтвознавчі*. 2014. № 2. С. 109–125.
11. Звіти про роботу, доповіді, повідомлення та плани загальних робіт Київської науково-дослідної кафедри мистецтвознавства // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.166. Оп. 2. № 1184. 49 Арк.
12. Луначарский А. В. Неизданные материалы. Москва : Наука, 1970. 672 с.
13. Левинський В.П. Мистецтво і соціалізм. Київ ; Відень : Бібліотека “Нової Доби”, 1920.
14. Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. 542 с.
15. Історія Національної Академії наук України, 1924–1928 : документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп. ред. О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Київ : [б.в.], 1998. 762 с.
16. Ходак І. Науково-дослідна кафедра мистецтвознавства: початковий етап діяльності (1922–1924). *Студії мистецтвознавчі*. 2014. № 2. С. 109–125.
17. Михайлов А. Марксистское искусствознание за годы революции (1917–1927). *Под знаменем марксизма*. 1927. № 01/12. С. 182–194.
18. Фриче В. Проблема диалектического развития искусства. *Вестник Коммунистической академии*. 1927. № 21. С. 10–23.
19. Там само. С. 14.
20. Михайлов А. Марксистское искусствознание за годы революции (1917–1927). *Под знаменем марксизма*. 1927. № 01/12. С. 182–194.
21. Новицький О. П. Здобутки українського мистецтвознавства та археології за десятиріччя після Жовтневої Революції. *Пролетарська правда*. 1927. № 255 (листопад).
22. Ернст Ф. Українське малярство ХVІІ–ХХ сторіччя. Київ : Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, 1929.
23. Там само. С. 39.

24. Матеріали про стан учбово-виховної роботи Київського інституту пластичного мистецтва в 1922/23 навч. році, виписи з протоколів, доповіді доповідні записки, учбові плани, програми, листування // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.166. Оп. 2. № 1553. 96 Арк.
25. Ходак І. Науково-дослідна кафедра мистецтвознавства: початковий етап діяльності (1922–1924). *Студії мистецтвознавчі*. 2014. № 2. С. 109–125.
26. До перебудови образотворчого фронту / ред.: Холостенко Є, Шапошніков М. Київ, 1934.
27. Холостенко Є. «Музейные» искусствоведы Украины. *Печать и революция*. 1930. № 4. С. 80–86.
28. Там само. С. 86.
29. Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. 542 с.
30. Передмова. *Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. С. 5–14.*
31. Структура відділів ВУАН. *Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. С. 66–70.*
32. План Народного Комісаріату освіти УСРР щодо реорганізації мережі науково-дослідних установ. *Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. С. 47–57.*
33. Ходак І. Наталя Коцюбинська і Кабінет українського мистецтва Всеукраїнської академії наук: з історії вітчизняного мистецтвознавства 1920-х – початку 1930-х років. Київ : Вид. Савчук О. О., 2017.
34. Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. 542 с.
35. Історія Академії наук Української РСР : у 2 кн. / ред. Б. Є. Патон. Київ: Гол. ред. УРЕ, 1967. Кн. 1. 835 с.

#### References

1. Babunych, Y. (2023). Ukrainian art studies of the 20th century: ways of development and main problems of research. *Bulletin of Lviv National Academy of Arts*, (51), 4–13. <https://doi.org/10.37131/2524-0943-2023-51-1>
2. Rampley, M. (2012). The Construction of National Art Histories and the ‘New’ Europe. In *Art History and Visual Studies in Europe* (231–246). BRILL. [https://doi.org/10.1163/9789004231702\\_017](https://doi.org/10.1163/9789004231702_017) [in English].
3. Antonovych, Ye., & Udriş, I. (2015). *Ukrainske mystetstvoznavstvo kintsia XIX – pochatku XX stolittia: doslidzhennia natsionalnykh form vitchyznianoho obrazotvorchoho mystetstva* [Ukrainian Art History of the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries: A Study of National Forms of the National Fine Arts] [Monohrafiia]. Vydavnychiy dim [in Ukrainian].
4. Filipova, M. (2009). *The construction of national identity in the historiography of Czech art* [PhD thesis, University of Glasgow]. Glasgow. <https://theses.gla.ac.uk/791/> [in English].
5. Labuda, A.S. (2019). “A History of Polish Art” by Michał Walicki and Juliusz Starzyński in Poland between the World Wars. The West, Poland, the East. *Artium Quaestiones*, 30, 65–91 [in English].
6. Z promovy ministra narodnoi osvity i mystetstva Ukrainskoi Derzhavy M. P. Vasylenka na zasidanni, prysviachenomu pochatku diialnosti komisii dlia vyroblennia zakonoproektu pro zasnuvannia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyievi [From the speech of the Minister of Public Education and Art of the Ukrainian State M. P. Vasylenko at a meeting dedicated to the beginning of the work of the commission for the drafting of a bill on the establishment of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv.]. (1993). In Shmelov, V. H. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). *Istoriia Akademii nauk Ukrainy, 1918–1923 : dokumenty i materialy* [History of the Academy of Sciences of Ukraine, 1918–1923: documents and materials]. (s. 71-72). [b.v.] [in Ukrainian].
7. Z promovy ministra narodnoi osvity i mystetstva Ukrainskoi Derzhavy M. P. Vasylenka na zasidanni, prysviachenomu pochatku diialnosti komisii dlia vyroblennia zakonoproektu pro zasnuvannia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyievi. [From the explanatory note by D. Bahalii, A. Krymskyi, H. Pavlutskyi, and Y. Tymchenko to the commission for drafting a bill on the organization of the Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences.]. (1993). In Shmelov, V. H. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). *Istoriia Akademii nauk Ukrainy, 1918–1923 : dokumenty i materialy* [History of the Academy of Sciences of Ukraine, 1918–1923: documents and materials]. (s. 71-72). [b.v.] [in Ukrainian].

8. Shmelov, V. H. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). (1993). *Istoriia Akademii nauk Ukrainy, 1918–1923 : dokumenty i materialy* [History of the Academy of Sciences of Ukraine, 1918–1923: documents and materials]. Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Protokol № 144 Spilnoho zibrannia [Rady] VUAN vid 26 chervnia 1922 r. [Minutes No. 144 of the Joint Meeting [Council] of the VUAN of 26 June 1922]. (1993). In Shmelov, V. H. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). (1993). *Istoriia Akademii nauk Ukrainy, 1918–1923 : dokumenty i materialy* [History of the Academy of Sciences of Ukraine, 1918–1923: documents and materials] (s. 487). Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Khodak, I. (2014). Naukovo-doslidna kafedra mystetstvoznavstva: pochatkovyi etap diialnosti (1922–1924) [Research Department of Art History: the initial stage of activity (1922–1924)]. *Studii mystetstvoznavchi* [Studies of Art History], 2, 109–125 [in Ukrainian].
11. *Zvity pro robotu, dopovidi, povidomlennia ta plany zahalnykh robit Kyivskoi naukovo-doslidnoi kafedry mystetstvoznavstva* [Reports on work, reports, notifications and plans of general works of the Kyiv Research Department of Art History]. (n.d.). (F. 166. Op. 2. № 1184. 49 Ark.), Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine], Kyiv, Ukraina [in Ukrainian].
12. Lunacharskiy, A. V. (1970). *Neizdannyye materialy* [Unpublished materials]. Nauka [in Russian].
13. Levynskiy, V. P. (1920). *Mystetstvo i sotsializm* [Art and Socialism]. Biblioteka “Novoi Doby” [in Ukrainian].
14. Veresovska, T. V. (Uporiad.) & Sokhan, P. S. (Vidp. red.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1929–1933: documents and materials]. [b.v.] [in Ukrainian].
15. Kuchmarenko, V.A. (Uporiad.) & Onyshchenko, O. S. (Vidp. red.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy, 1924–1928 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1924–1928 : documents and materials]. [b.v.] [in Ukrainian].
16. Khodak, I. (2014). Naukovo-doslidna kafedra mystetstvoznavstva: pochatkovyi etap diialnosti (1922–1924) [Research Department of Art History: the initial stage of activity (1922–1924)]. *Studii mystetstvoznavchi* [Studies of Art History], 2, 109–125 [in Ukrainian].
17. Mihaylov, A. (1927). Marksistskoe iskusstvoznanie za godyi revolyutsii (1917–1927) [Marxist art criticism during the years of revolution (1917–1927)]. *Pod znamenem marksizma* [Under the banner of Marxism], 01/12, 182–194 [in Russian].
18. Friche, V. (1927). Problema dialekticheskogo razvitiya iskusstva [The problem of dialectical development of art]. *Vestnik Kommunisticheskoy akademii* [Bulletin of the Communist Academy], 21, 10–23 [in Russian].
19. Friche, V. (1927). Problema dialekticheskogo razvitiya iskusstva [The problem of dialectical development of art]. *Vestnik Kommunisticheskoy akademii* [Bulletin of the Communist Academy], 21, 14 [in Russian].
20. Mihaylov, A. (1927). Marksistskoe iskusstvoznanie za godyi revolyutsii (1917–1927) [Marxist art criticism during the years of revolution (1917–1927)]. *Pod znamenem marksizma* [Under the banner of Marxism], 01/12, 182–194 [in Russian].
21. Novytskyi, O. P. (1927, Lystopad). Zdobutky ukrainskoho mystetstvoznavstva ta arkhologii za desiatyrichchia pislia Zhovtnevoi Revoliutsii [Achievements of Ukrainian Art History and Archeology in the Decade after the October Revolution]. *Proletarska pravda* [Proletarska pravda] [in Ukrainian].
22. Ernst, F. (1929). *Ukrainske maliarstvo XVII–XX storichchia* [Ukrainian painting of the XVII–XX centuries]. Vseukrainskyi istorychnyi muzei im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
23. Ernst, F. (1929). *Ukrainske maliarstvo XVII–XX storichchia* [Ukrainian painting of the XVII–XX centuries] (s. 39). Vseukrainskyi istorychnyi muzei im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
24. Materialy pro stan uchbovo-vykhovnoi roboty Kyivskoho instytutu plastychnoho mystetstva v 1922/23 navch. rotsi, vypysy z protokoliv, dopovidi dopovidni zapysky, uchbovi plany, prohramy, lystuvannia [Materials on the state of educational work of the Kyiv Institute of Plastic Art in 1922/23, extracts from minutes, reports, memos, curricula, programmes, correspondence]. (n.d.). (F. 166. Op. 2. № 1553. 96 Ark.), Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine], Kyiv, Ukraina [in Ukrainian].
25. Khodak, I. (2014). Naukovo-doslidna kafedra mystetstvoznavstva: pochatkovyi etap diialnosti (1922–1924) [Research Department of Art History: the initial stage of activity (1922–1924)]. *Studii mystetstvoznavchi* [Art history studies], 2, 109–125 [in Ukrainian].
26. Kholostenko, Ye. & Shaposhnikov, M. (1934). Do perebudovy obrazotvorchoho frontu [Towards the restructuring of the fine arts front] [in Ukrainian].
27. Holostenko, E. (1930). «Muzeynyie» iskusstvovedyi Ukrainyi [‘Museum’ art historians of Ukraine]. *Pechat i revolyutsiya* [Print and Revolution], 4, 80–86 [in Russian].
28. Holostenko, E. (1930). «Muzeynyie» iskusstvovedyi Ukrainyi [‘Museum’ art historians of Ukraine]. *Pechat i revolyutsiya* [Print and Revolution], 4, 86 [in Russian].

29. Veresovska, T. V. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1929–1933: documents and materials]. [b.v.] [in Ukrainian].
30. Peredmova [Preface]. (1998). In Veresovska, T. V. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy Preface of Sciences of Ukraine. 1929–1933: documents and materials] (s. 5–14). [b.v.] [in Ukrainian].
31. Struktura viddiliv VUAN [Structure of departments of the VUAN]. (1998). In Veresovska, T. V. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy Preface of Sciences of Ukraine. 1929–1933: documents and materials] (s. 66–70). [b.v.] [in Ukrainian].
32. Plan Narodnoho Komisariatu osvity USSR shchodo reorhanizatsii merezhi naukovy-doslidnykh ustanov [Plan of the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR to reorganise the network of research institutions]. (1998). In Veresovska, T. V. (Uporiad.) & Sokhan P. S. (Vidp. red.). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy Preface of Sciences of Ukraine. 1929–1933: documents and materials] (s. 47–57). [b.v.] [in Ukrainian].
33. Khodak, I. (2017). *Natalia Kotsiubynska i Kabinet ukrainskoho mystetstva Vseukrainskoi akademii nauk: z istorii vitchyznianoho mystetstvoznavstva 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv* [Natalia Kotsiubynska and the Cabinet of Ukrainian Art of the Ukrainian Academy of Sciences: from the history of national art history of the 1920s - early 1930s]. Vyd. Savchuk O. O. [in Ukrainian].
34. Veresovska, T. V. (Uporiad.) & Sokhan, P. S. (Vidp. red.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy Preface of Sciences of Ukraine. 1929–1933: documents and materials]. [b.v.] [in Ukrainian].
35. Paton, B. Ye. (1967). *Istoriia Akademii nauk Ukrainiskoi RSR* [History of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]; Kn. 1. Holovna redaktsiia URE [in Ukrainian].
36. Звіт комісії для виучування продукційних сил України про роботу в 1928-1929 році та план роботи на 1929-1930 рік. *Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. С. 70–75.*
37. Інформація комісії з чистки апарату ВУАН Центральному комітету КП(б)У про результати роботи. *Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали / упоряд. Т. В. Вересовська [та ін.] ; відп. ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 1998. С.122–123.*

Подано до редакції 23.05.2024